

Олег Бабенко (Кіровоград, Україна)

ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДОМОСТЕЙ ПРО ВТРАТИ УКРАЇНИ ВІД ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ (на прикладі проекту КремГЕС)

В історії України, як і в історії будь-якої країни, були періоди звершень. Проте кожна перемога, а особливо перемога над природою, завжди має свою ціну. У 1950-х рр. побудова Кременчуцької ГЕС вважалася непересічним досягненням радянської економічної системи. Але з часом це досягнення обернулося для України численними проблемами. Відображенню у колекції документів Державного архіву Кіровоградської області деяких проблем, пов'язаних з проектуванням та побудовою КемГЕС, присвячена дана стаття.

Дніпро - третя за розмірами річка Європи. Поступається тільки Волзі і Дунаю. Стік води на річці - нерівномірний. Отримуючи найбільшу кількість води від танення снігів - 60-70% від загальної кількості, а в деякі роки і до 80% від річного стоку, в інші пори року Дніпро міліє. Не дивно, що перша велика ГЕС на Дніпрі, збудована біля м. Запоріжжя в 30-х рр. ХХ ст., працювала вкрай неритмічно. Для рівномірного надходження води на її гідротурбіни вирішили вибудувати на Дніпрі каскад ГЕС з водосховищами. Тож М.С.Хрущов, який після смерті деспота став на чолі країни, теж вважав, що електроенергетика повинна випереджувати всі інші галузі господарства за темпами свого зростання.

Чогось нового в теорію економічного розвитку цим твердженням керівник СРСР не вніс, адже таким шляхом йшли всі тогочасні розвинені країни світу. Однак реалізували вони поставлені перед собою завдання різними методами, як правило - економічно доцільними. А для населення тоталітарної країни, якою, власне, і був СРСР, все, що вилітало з уст керівників, завжди сприймалося як геніальні думки, породжені винятково ними, і які необхідно будь-що втілювати в життя, не зважаючи на затрати, час, зусилля.

Взятий в СРСР курс на «суцільну електрифікацію», що, загалом, вірно передбачав створення величезних енергетичних систем включно з тепловими та гідроелектростанціями, почали втілювати із комуністичним завзяттям. Аргументами на користь повсюдного будівництва ГЕС різної потужності було те, що затрати на виробництво одного кіловата електроенергії будуть надзвичайно дешевими, та, окрім того, комплексно вирішуватимуться й інші народно-господарські завдання, зокрема зрошення засушливих земель на величезних площах, постачання прісної води до великих промислових центрів тощо.

Ціна електроенергії, виробленої на ГЕС, дійсно невисока. Однак, про фактичну ціну, що її довелося сплатити за кожен збудовану ГЕС, зокрема на Дніпрі, і, перш за все, Кременчуцьку, та про наслідки появи рукотворних «морів» воліли не говорити. І не дивно - вони виявилися фантастичними у всіх вимірах. Введена «ударними темпами» в дію Кременчуцька ГЕС була прикладом відносно швидкої побудови, завершеної в стислі терміни завдяки використанню передових на той час методів здійснення робіт, інженерних підходів, нових матеріалів та конструкцій.

Тож не дивно, що спланований і з часом збудований на Дніпрі каскад ГЕС у межах України - став основою економічної могутності СРСР, підставою кинути виклик наймогутнішій на країні світу - США, підґрунтям для погроз їй своїми ракетами, а європейським країнам - танками, що були головним локомотивом просування комуністичних ідей по всьому світу.

Першим післявоєнним заходом стало збільшення площі водосховища ДніпроГЕСу, від чого збільшилася і кількість виробленої електроенергії. Тепер вона в окремі періоди сягала 650 тис. кВт. Але «дитячі» хвороби цієї ГЕС подолати не вдалося: електростанція і надалі працювала вкрай неритмічно. Для того, щоб компенсувати цей недолік, вище від Запоріжжя необхідно було побудувати нові електростанції з тим, щоби штучно регулювати стік води, зменшуючи її на час повені та збільшуючи у межень.

Однією з таких споруд, за твердженнями кількох проектних організацій СРСР, повинна була стати Кременчуцька ГЕС з великим водосховищем. Це водосховище, маючи гігантські

розміри, накопичувало б весною чимало води, а влітку та восени її ефективно спрямовувало до ДніпроГЕСу, чим гарантувалася її безперебійна і ритмічна робота впродовж року ¹.

Одночасно з будівництвом греблі біля Кременчука та зі створенням водосховища, вирішувалася й інша проблема - судноплавна. Проте, вирішуючи господарські проблеми, держава не звертала уваги на багато інших, таких як долі людей, що споконвіку жили на берегах Дніпра, загибель родючих ґрунтів, знищення прадавніх лісів та пам'яток тисячолітньої історії, що були принесені в жертву індустріальному монстру.

Як свідчать документи Державного архіву Кіровоградської області, вивчення умов, необхідних для спорудження ГЕС поблизу м. Кременчука, розпочалися ще у 1932 році. Відтоді і по 1936 рік, на виконання Постанови Ради Праці й Оборони, проектною організацією «Укргідеп» здійснювалися роботи з обґрунтування робочої гіпотези «Великого Дніпра». Першочергове значення в цій роботі приділяли можливості створення суцільної безперешкодної транспортної магістралі від Смоленська до Чорного моря шляхом створення великих штучних водосховищ на притоках Верхнього, Середнього та Нижнього Дніпра, а також на р. Десна. Було заплановано почергово збудувати там вісім електростанцій. Якби це вдалося реалізувати, то Дніпро перетворився б майже на суцільне водосховище протяжністю близько 2 тис. км - від Чорного моря до м. Смоленська. Про вплив руйнівних процесів і явищ на навколишню природу, пов'язаних з появою такого дивного за формою і розмірами «моря», про загальну кількість знищених міст, сіл та хуторів, а також лісів, озер, пасовищ і родючих ґрунтів, про зникнення під мулом цілих пластів історії й археологічних культур ми могли б лише здогадуватися, аналізуючи сьогодні можливі наслідки спричинених ними екологічної й гуманітарної катастрофи.

Матеріали досліджень басейнів Дніпра та Десни спочатку обговорили на нараді в Академії наук УРСР, що відбулася в 1933 році. Через рік, в 1934 р., відбулося чергове обговорення, тепер вже на спільній нараді планових організацій РРФСР, УРСР та БРСР.

Радянському уряду під тиском доводів вчених від реалізації вказаного плану все ж довелося відмовитися - величезні масиви територій у верхів'ях Дніпра через особливості рельєфу й відповідну характеристику ґрунтів відразу перетворилися б на гігантське рукотворне болото. Зате Міністерство будівництва електростанцій спішно взялося за будівництво ГЕС на Нижньому та Середньому Подніпров'ї, кинувши туди вивільнені фінансові й трудові ресурси.

Вивчення Дніпра продовжилися в наступні два роки. В 1936 році відбулося засідання експертної комісії Держплану СРСР, де розглянули робочу гіпотезу «Великого Дніпра». Там визнали, що найважливішою частиною «Великого Дніпра» є енергетичний потенціал саме Нижнього Дніпра. Першочерговим завданням на Нижньому Дніпрі є спорудження Кременчуцької ГЕС, що дозволить регулювати стік річки і повністю використати проектну потужність ДніпроГЕСу. На нараді констатували, що створення водосховищ у Верхньому Дніпрі є неможливим через величезну природну зволоженість тієї території, що призведе до появи ще більшої кількості боліт. З цієї ж причини експертна комісія вважала недоцільним спорудження Київського водосховища. Зате цілком реальним вважалось з'єднання Дніпра з Волгою через річки Десна і Ока ².

Отримавши висновки вчених, Держплан СРСР дав вказівки «Укргідепу» розробити впродовж 1937 року технічні умови «Реконструкції Дніпра» з метою побудови Київської, Переяславської, Канівської та Кременчуцької ГЕС. Роботи з проектування тривали до 1940 року. За цей час «Укргідеп»ом виконані величезні за об'ємом роботи по створенню технічних креслень Дніпровських ГЕС, визначення глибоководного шляху від Києва до Чорного моря, зрошення близько 1 млн. га земель на півдні України. Також розробили проект ще однієї ГЕС - Дніпродзержинської. З усіх п'яти ГЕС, що планували спорудити на Дніпрі, першочерговою вважали будівництво саме КремГЕС.

Всі гігантські за об'ємами матеріали з «Реконструкції Дніпра» були готові на початок 1941 року. Їх передали на розгляд до Москви, в трест «Гідроенергопроект». Війна, що розпочалася влітку 1941 року, не дозволила ці матеріали розглянути та затвердити ³. Після війни, у зв'язку з відбудовою ДніпроГЕСу, урядова комісія вже котре дійшла до висновку, що докорінне покращення роботи цієї ГЕС можливе тільки завдяки побудови нової

електростанції поблизу Кременчука. В 1945-1948 рр. на Середньому Подніпров'ї знову працювала пошуково-розвідувальна бригада «Укргідепу». Спеціалісти цієї організації розробили технічний проект Кременчуцької ГЕС і передали його до Москви на затвердження. Там проект затвердили. Однак будівництво Кременчуцької ГЕС відклали - уряд вирішив будувати Каховську ГЕС.

В 1953 році «Укргідеп» у наказали переробити раніше виконаний проект КремГЕСу. Новий проект Кременчуцької ГЕС був готовий на червень 1954 року. Відповідно до проекту місцем розташування нової ГЕС обрали ділянку біля с. Табурище Кіровоградської області, за 12 км вище від м. Кременчука. Вода для ГЕС акумулювалася в Кременчуцькому водосховищі. Вивчення дна та берегів цього гігантського водосховища тривало в 1931-1935 роках, в 1938 році, в 1946 та в 1953-1954 рр. Передбачалося, що новостворене водосховище протяжністю в 185 км. сягатиме на півночі м. Канів. Вже на той час їх називали «морями».

Рельєф долини Дніпра в районі майбутнього водосховища надзвичайно різнився. Правобережжя - високо підняте плато над долиною річки. Лівобережжя - низовина, складена з м'яких лесових порід, колишня тераса Дніпра. Відстань між протилежними берегами теж різнилася: від 4,8 км до 8 км, до 39 км біля Вільшанського мису, біля Мошногірського мису долина звужувалася до 16 км, а потім, до Канева, майже не змінювалася і сягала 18-20 км між протилежними берегами. Серйозні корективи щодо розмірів майбутнього водосховища привносили долини двох приток Дніпра - Тясмину та Сули. Так, при вивченні долини водосховища передбачалося, що його води підуть вверх по Тясмину на 84 км досягнуть окраїн м. Сміли. По річці Сула вода підніметься вверх на відстань 60-64 км⁴.

В усіх проектах «Великого Дніпра», починаючи з 1932 року, пошуковці місцем для греблі майбутньої Кременчуцької ГЕС бачили тільки Табурищанський мис, що далеко виступав у Дніпро. Тож гребля майбутньої ГЕС стояла б на гранітних монолітах товщиною 16-18 метрів, від чого була надзвичайно стійкою. Гідровузол примикав на правому березі до Табурищанського мису, який був природнім продовженням бетонної греблі. На лівому низинному і заболоченому березі планувалося насипати високу дамбу. Під трасою лівобережної дамби хоч і залягали піски, але під ними теж були товщі гранітів.

Навколо майбутнього гідровузла знаходилися величезні поклади будівельного піску та гранітні родовища, вкрай необхідні для спорудження ГЕС. Здавалося, що умови для побудови Кременчуцької ГЕС склалися вкрай ідеально. Однак довгий час на перешкоді побудови ГЕС були величезні матеріальні затрати на спорудження водосховища. Тоді, в 30-40-х рр. ХХ ст., до побудови КремГЕС не приступали саме з цих міркувань. В 1940 і в 1952 роках навіть розглядалися інші варіанти побудови ГЕС, а не тільки на Табурищанському мисі.

Альтернативних проектів загалом було три. Так, одним з них планували спорудити ГЕС біля м. Новогеоргіївська, тобто північніше Табурищанського мису. Іншим проектом намагалися взагалі змінити конструкцію самої греблі ГЕС, збудувавши її низьконапірною, від чого різко зменшувалася площа водосховища. Розглядався і третій проект - взагалі відмовитися від Кременчуцької ГЕС, а нову збудувати вище на 15 км від м. Черкаси. У цьому випадку під водосховище відійшли б долини річок Ірдинь та Тясмину. Оскільки на той час р. Ірдинь перетворилася фактично на величезне болото, то втрати від затоплення земель були б мінімальними. Дніпро взагалі не приносився в жертву майбутній новобудові - долина річки від Черкас до Новогеоргіївська виключалася із зони затоплення. Крім того, брався до уваги і той факт, що біля Табурищанського мису знаходилися 248 млн. тонн розвіданих запасів бурого вугілля. Значна частина з них потрапляли до зони затоплення у випадку побудови ГЕС поблизу Кременчука, тож назавжди втрачалися.

На 1953 рік з чотирьох варіантів побудови нової ГЕС на Дніпрі залишилося тільки два: гідроелектростанція постане або біля с. Табурища, або біля м. Новогеоргіївська.

Порівняльну характеристику обох проектів, з метою остаточного визначення місця побудови ГЕС, надіслали до Ради Міністрів СРСР і УРСР. До неї внесли геологічні умови під фундаментом майбутньої ГЕС: біля Табурища фундамент ГЕС спирався безпосередньо на монолітний граніт, а біля Новогеоргіївська - на піщану подушку товщиною 15 м. Оскільки Табурище знаходилося південніше Новогеоргіївська, то площа водосховища, у випадку побудови ГЕС саме на Табурищанському мисі, збільшувалося, тож добова кількість виробленої

електроенергії в цьому випадку була більшою на 12 тис. кВт, ніж на ГЕС біля Новогеоргіївська. Крім того до уваги бралися й інші обставини, пов'язані головним чином із наслідками затоплення великих територій⁵.

Отже, побудова КремГЕС на Табурищанському місі вбачалася вигіднішою з кількох позицій, а саме: менша кількість бетонних робіт, зменшення капітальних затрат, більша кількість води у водосховищі і як наслідок - більший виробіток електроенергії тощо. Єдиним суттєвим недоліком майбутньої ГЕС біля с. Табурища тогочасне керівництво держави вбачало тільки у втраті покладів бурого вугілля. Однак 100 млн. крб., необхідних для побудови дамби навколо цього родовища з метою його збереження, держава не шукала, тож вугілля, як і багато чого іншого, приносилося в жертву новій гігантській будові. Зваживши всі обставини, керівництво держави затвердило проект побудови ГЕС біля с. Табурища. Офіційно ця електростанція називалася Кременчуцькою.

Керівництву держави були відомими й інші втрати, що виникали при утворенні гігантського водосховища. І мова йшла не тільки про фінансові затрати, які становили фактично половину всіх видатків на будівництво ГЕС, а про безповоротні втрати, що їх підраховали проєктанти «УкрГідеп»у. Колосальні кошти держава витратила на переселення жителів на нові території, на облаштування їхнього побуту, на створення нових підприємств тощо⁶.

З побудовою Кременчуцької ГЕС виникало фантастичне за розмірами штучне водосховище. Воно розташовувалося на території трьох областей. Територія, що підлягала затопленню, в основному використовувалася в сільському господарстві. 104,4 тис. га земель вважалися продуктивними. За проектом, розробленим у післявоєнні роки, під затоплення потрапляли чотири міста: Черкаси і Сміла частково, Чигирин і Новогеоргіївськ - повністю.

Для збереження Черкас, Сміли та Чигирини вирішили збудувати водозахисні дамби. Хто виступив на їхній захист, хто їх відстоював - невідомо. Зате «зэкономили» чимало: на 16,1 тис. осіб зменшувалася кількість жителів, які раніше підлягали переселенню, та на 28,1 тис. га скорочувалася площа затоплюваних земель. Також виводилися з зони затоплення Золотоніський та Оболонський масиви, і з ними долина р. Тясмин. Жертвували м. Новогеоргіївськом. На узгодження всіх нових змін до проекту ГЕС затратили чимало часу. Але ці пертурбації вносилися постійно, тож час початку побудови ГЕС постійно переносився.

Загальна вартість втрат у сільському господарстві трьох областей обчислювалася майже у 46 млн. крб. Зауважимо, що проєктанти для обчислення втрат взяли надзвичайну низьку врожайність з одного га орних площ колгоспів, що так і не оговталися від війни: цьому сприяли відсутність техніки та реманенту, достатньої кількості робочих рук, незначна кількість продуктивної та робочої худоби. Тож врожайність у 10 ц/га озимої пшениці чи надоїв від однієї дійної корови у 1000 л молока, взяті за основу під час розрахунків втрат, зовсім не відповідали потенціалу земель у часі водосховища та їхній справжній вартості.

Для компенсації колгоспам втрат земель різного призначення передбачалися широкі комплексні меліоративні заходи зі зволоження та осушення земель на нових територіях. В повному обсязі їх не виконали. Проте найбільшу проблему при будівництві КремГЕС вбачали, і справедливо, від затоплення великої кількості населених пунктів. І якщо міста Черкаси, Чигирин та Смілу вдалося, після тривалих дискусій, зберегти від затоплення, то доля інших населених пунктів у кількості 186 була трагічною. Всі вони зникали під товщами дніпровської води. Затрати на «підготовку чаші водосховища» стосовно затоплюваних населених пунктів вбачалися найбільшими в плані матеріальних затрат. Керівники держави також добре розуміли, що їх знищення докорінно змінить побут жителів із затопленої зони, повністю зруйнує усталений спосіб життя, розпорошить сформовані впродовж століть сільські громади, а заодно і родини. Для мешканців з сіл, визначених до затоплення, затія влади була взагалі фантастичною, в яку спочатку ніхто не вірив. Однак їх доля визначалася в столицях, і змінити що-небудь ніхто вже не міг⁷.

Готуючи проєкт побудови водосховища та відселення з його дна жителів сіл, проєктанти вказали, що переважна кількість будинків селян збудовані з дерева, з наступною обмазкою їх глиною, деякі будувалися з саману, дахи вкриті соломною або очеретом, хати не мали фундаментів, тільки деякі стояли на дерев'яних стовпах.

На Правобережжі таких будинків з дерев'яними стінами виявилось 90-95% відсотків. На Лівобережжі теж будувалися подібні хати, але відсоток литих з глини хат був вищим. На думку проєктантів, а всі вони проживали на сході України - у Харкові, знищення таких помешкань не становило якоїсь великої проблеми і будь-якої цінності ці будівлі не становили.

Крім селянських подвір'їв, підлягали знесенню також колгоспні будівлі у такій кількості. В трьох областях, у тих районах, що підлягали затопленню та підтопленню, повністю підлягали руйнуванню 147 господарств (з 224), 5 господарств втрачали незначну частину низовинних земель, 39 розформувалися зовсім і доселялися до інших господарств.

Як вже відомо, з міст, що за першими проєктами побудови Кременчуцької ГЕС потрапляли до зони безумовного затоплення та підтоплення, а це Черкаси, Чигирин, Сміла та Новогеоргіївськ, в останньому проєкті залишився тільки Новогеоргіївськ.

В цьому невеликому за розмірами, але багатому на історію місті, затоплювалася вся комунальна та приватна власність, а також вся промисловість. З будівель власності містян затоплювалися чи підтоплювалися 1341 господарств з населенням 7506 осіб. З них 221 двір належали колгоспникам. В Черкасах, за першими планами, затоплювалися чи підтоплювалися два невеликі райони, відомі як «Митниця» або «Поділ», зі значною кількістю приватних будинків та досить великими підприємствами, такими як завод №182, міськпромкомбінат, судноремонтний та деревообробний заводи, цукрово-рафінадний завод та ін. Всіх їх свого часу збудували безпосередньо на березі Дніпра, тож вони потрапляли на дно водосховища. Затоплювалися також 762 домоволодіння черкашан, в яких проживали 5258 осіб. В Чигирині, місті з унікальною, але мало збереженою видимою історією, переважна більшість всіх будівель та приміщень, а це дві школи, баня, «Заготзерно», «Заготльон», технікум, ТЕС, магазини та 961 двір з населенням, яке налічувало 3751 особу, теж повинні були потрапити на дно водосховища. Води водосховища доходили і до м. Сміла. Тут до зони затоплення потрапляли 5 дворів з населенням 18 осіб та кілька складів райспоживтовариства.

Так і сталося б, якби до проєкту побудови ГЕС не внесли змін. Вони і врятували фактично від затоплення увесь Чигирин та окраїни Сміли, та значно Черкаси. Зате Новогеоргіївська ніщо не врятувало. На перенесення промислових підприємств запланували витратити 143216,5 тис. крб. Затопленню, як відомо, також підлягали автомобільні дороги. На їх перенесення запланували витратити 124800 тис. крб.

Водосховищем Кременчуцької ГЕС затоплювався відрізок залізниці протяжністю 16,5 км. Загальні затрати на її перенесення запланували в 102, 9 млн. крб. Однак до плану внесли корективи, тож вирішили прокласти через Дніпро автомобільну дорогу та залізницю поруч одна з однією, включно з мостом через Дніпро, тож сума затрат зросла на понад 46 млн. крб.

Влада все ніяк не могла виробити чіткого плану переселення жителів з дна майбутнього водосховища, і не тільки через велику кількість потенційних переселенців, а й через пошуки майбутнього місця їхнього поселення та забезпечення всіх працездатних роботою. Проте найголовніша і довгий час не вирішувана проблема - пошуки достатньої кількості прісної води для майбутніх переселенців. Величезні сили й кошти, кинуті на її пошуки, довгий час не давали потрібних результатів, а ті, яких досягали, часто були скороминучими. Як свідчать документи, чимала частка жителів придніпровських сіл чинили пасивний опір переселенню, однак вистояти під тиском міліції, прокуратури та, головне, бульдозерів, що безцеремонно знищували їхні житла, встояти не змогли.

План переселення все ж таки розробили та згодом затвердили у Москві. Спочатку в кожному селі, що потрапляло до дна майбутнього моря, переписали всі будівлі, господарства при них та кількість жителів у кожній оселі. Потім вготували проєкти земельних відведень, як правило - за десятки кілометрів від берегів майбутнього водосховища, на організацію там колгоспів, облаштування нових меж, розташування виробничих приміщень тощо. Це ж стосувалося і промислових підприємств, нових доріг, як шосейних, так і залізничних, мостів, ліній зв'язку та електропередач. Робота взагалі фантастична за обсягами, бо те, що робилося впродовж століть, потрібно було зробити за кілька років. Помилки, і досить значні, були допущені, однак пріоритетом залишалася власне гребля ГЕС, її машинне відділення, та вчасний пуск електростанції в дію, тож все інше вважалося фактично другорядним.

До зони затоплення Кременчуцьким водосховищем потрапляли 47 тис. га лісів. Ліси, а деякі з них вважалися прадавніми, росли з обох берегів Дніпра в трьох областях майже суцільним масивом на протязі 150 км і шириною подекуди до 20 км. Вони, як і степи та луки, являли собою цінне природне середовище.

Війни та господарська діяльність людини, особливо в 30-40-х р. ХХ ст., значно їх видозмінили, однак окремі масиви лісів і надалі залишалися унікальними. В них переважали такі породи дерев, як сосна, що поширилася на площі до 41% всіх лісів, 14% займали дуби, розповсюдженими були липи, граби, верби тощо. Ці ліси, як і придніпровські села, теж потрапляли до зони затоплення, тому вважалися приреченими на знищення. Загальні запаси деревини в них сягали 1872, 8 ти. м куб. Знищити ліси доручили трьом ліспромгоспам. Кожному з них довели об'єми робіт. На знищення лісів у зоні Кременчуцького водосховища запланували витратити 21766,6 тис. крб.⁸

Великі затрати робочого часу та коштів запланували на санітарне очищення дна майбутнього водосховища. Спочатку ця сума сягала понад 60 млн. крб., але з часом, попри всіляку економію та невиконання багатьох передбачених заходів, зросла ледь не вдвічі. Адаже води майбутнього водосховища бачили перш за все як джерело прісної води для постачання її до великих промислових центрів України.

Насамкінець до проекту спорудження Кременчуцької ГЕС та водосховища біля неї внесли значні зміни, що стосувалися захисту міста Черкас від розмивання берегів; передбачили захист земель і населених пунктів так званого Оболонського масиву в долині річки Сули та Золотоніського масиву на Лівобережжі, а також передбачили захист долини р. Тясмин і міст Чигирин та Сміла.

Завдяки цим захисним роботам шляхом спорудження високих земляних загат зберігалися від знищення великі масиви земель, лісів, сіл та жител у них. Так, при захисті Оболонського та Золотоніського масивів на лівому березі Дніпра не йшли під воду майбутнього водосховища майже 30 тис. га родючих земель, а разом з ними і 757 дворів у 12 селах Оболонського масиву та 1276 дворів у 7 селах на Золотоніському масиві. В долині р. Тясмину від затоплення вивільнялися 1494 будинки в 24 селах, а також у містах Чигирин і Сміла⁹.

Вивчаючи за документами ДАКО історію Кременчуцької гідроелектростанції, ми нині можемо констатувати, що вже на стадії проектування КремГЕС творці споруди передбачали труднощі, що можуть виникнути у результаті реалізації грандіозного задуму.

Проте відсутність комплексного бачення перспектив призвела до того, що керівництво СРСР свідомо проігнорувало майбутні проблеми заради короткострокової односторонньої вигоди. В результаті сучасне покоління українців мусять пожинати плоди подібної короткозорості, отримавши у спадок суттєві проблеми господарського та екологічного характеру.

Таким чином документи, що зберігаються у ДАКО залишаються для українського суспільства цінним джерелом різних форм історичного досвіду. Вони послідовно, хоча іноді і не у повному обсязі, відображають господарську, суспільну та культурну поступ історії Кіровоградщини. Зважаючи на те, що символом історичного розвитку є спіраль, на звивах якої час від часу перед суспільством постають схожі проблеми, відомості про різні причини виникнення та можливості їх подолання у минулому завжди можна було адаптувати до проблем сьогодення та передбачення подібних проблем у майбутньому.

¹ Державний архів Кіровоградської області (ДАКО). - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 1-2.

² ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 11.

³ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 15.

⁴ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 19.

⁵ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 23.

⁶ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 24-26.

⁷ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 31.

⁸ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 44-47.

⁹ ДАКО. - Ф. Р-6713. - Оп. 4. - Спр. 3. - Арк. 83.